

Dagmar Šperková

Kateřinská zástěrková zábava v Kyjově, 27. 11. 2010

Konec listopadu je v Kyjově spojen s pořádáním poslední zábavy před začátkem Adventu. Jedná se o Kateřinskou zástěrkovou zábavu, sám název tedy jasně napovídá datum této oslavy, tzn. den sv. Kateřiny. Ten podle kalendáře připadá na 25. listopad, z praktických důvodů bývá termín pořádání zábavy posunut na víkend. Pojmenování akce také prozrazuje ústřední motiv celého dění. Tím je zástěrka zavěšená po celou dobu večera nad hlavním tanečním parketem. Podstatná je skutečnost, že se jedná o večer, kdy jsou středem pozornosti ženy, které mají po celý čas i hlavní slovo.

Historický kontext

Překvapující zjištění přináší pohled do historie, který prozrazuje okolnosti vzniku lidových zábav na den sv. Kateřiny. V minulosti lid původně slavil den sv. Cecílie,¹ patronky hudebníků, 22. listopadu. Se zánikem literátských bratrstev² a muzikantských družin se ovšem postupně na patronku muzikantů zapomínalo a časem se zábava o tři dny posunula, právě na den sv. Kateřiny. Obě zábavy, konající se jako rozloučení se starým rokem před začátkem adventní a vánoční doby, měly hlavní společný znak, a to lidové veselení pod „vedením“ žen. Stejně jako se po celý rok prosazovali při zábavách mužští členové chasy, na „Cecilku“ a Kateřinu vládla dámská volenka a také celá organizace večera byla v rukou žen. V publikaci Čenka Zírta se dočteme, že se postupně ustálil i zvyk, „že ženy a dívky oplácely, ‚ohřívaly‘ mužům a chasníčkům posvěcení, to je: postaraly se o pohoš-

1 Oslavy sv. Cecílie, jež byly spjaty s činností literátských bratrstev, zanikají v osmdesátých letech 18. století.

2 Literátská bratrstva byla zrušena rozhodnutím Josefa II. v roce 1784.

tění tanečníků a o muzikanty“ (ZÍBRT 2006: 441).³ Jak potvrzuje i historická literatura, byla pro lid Kateřinská zábava posledním veselím před časem adventu. Tato skutečnost se jistě odrazila na celkově uvolněné podobě slavnosti, kterou se tato zábava i v současnosti v Kyjově vyznačuje.

Kateřinská zástěrková zábava v Kyjově

Začátek zábavy, jíž se autorka v r. 2010 zúčastnila, byl v kulturním domě v Kyjově stanoven na osmou hodinu večerní. Touto dobou nebyly ještě všechny stoly v sále obsazeny, ale během půl hodiny se prostor zaplnil. Dechová muzika Vracovjáci vyhrávala a zpívala od samého začátku, avšak většinu účastníků, a to jak krojovaných, tak i nekrojovaných, přilákala na parket až kolem půl deváté. Stejně jako na předešlých zábavách, které se v Kyjově během roku uskutečnily, přitancovali na parket jako první členové Slováckého souboru Kyjov, tzv. Slováckého kroužku.⁴ Na Kateřinské zábavě převládali, co se týče krojovaných, mladí (ve věku přibližně osmnácti let), starší členové kroužku byli oblečeni civilně.

Slovo na přivítanou a zároveň na zahájení Kateřinské zástěrkové zábavy pronesly dvě stárky o půl deváté. Seznámily účastníky s celovečerním programem, který se tradičně skládal převážně z dámské volenky a tří scének připravených členy „Kroužku“. Dále dívky publikum obeznámily se samotným označením zábavy. Vysvětlily, že „Kateřinská“ se nazývá proto, jelikož jde o poslední možnou zábavu před adventem, a „zástěrková“ z toho důvodu, že večerem provází dámská volenka se zástěrkovým tancem. Nakonec stárky podotkly, že zástěrku, která byla natažena mezi dvěma lustry u stropu sálu, snad nikdo neukradne. Tímto tedy naznačily další bod nočního programu, a to kradení zástěrky.

Scénky členů souboru

První vystoupení se uskutečnilo v devět hodin. V předsáli se začali seskupovat členové Slováckého souboru spadající do „přípravky“, tedy přibližně osmnáctiletí mladiství. Převleky, totiž sporé kusy kůže a cáry hadrů, vypovídaly mnohé o samotném zaměření scénky: tématem programu mládeže byla doba kamenná. Tři členové si ovšem ponechali své klasické krojované oblečení a představovali role dědečka a dvou vnuček, kterým je daný

3 Čeněk Zíbrt se ve své knize dále zmiňuje o ženském právu: „[T]anečníci seděli na kamen, na lavicích podle stěn, stáli před okny (dělo se to všechno čtveračivě a skotačivě, s potutelným šelmovstvím) a ženy, děvčata kývala na ně, aby šli do kola. Jen o půlnoci měli muži jednu, dvě volenky... Ale k ránu už ženské ‚právo‘ nevládlo a tanec se rozvířil, zvláště když na rozloučenou s tancem před adventem lákala rychlá muzika na ‚kalup‘ [...]“ (ZÍBRT 2006: 441)

4 Slovácký soubor Kyjov byl založen roku 1942. Prvořadým posláním souboru bylo objevení starých a zapadlých zvyků, obyčejů, písní a tanců a také rozvíjení veškerých tradičních zvyklostí týkajících se města Kyjov. Momentálně soubor udržuje staré tradice, ale především nově zpracovává množství tanečních, pěveckých a hudebních čísel pro pódiová vystoupení.

příběh vypravován. Na parketu sálu, jenž byl ze všech stran obklopen diváky, tak vznikly dvě simultánní scény: scéna, kde se příběh vypráví, a scéna, která ono „vyprávěné“ souběžně předvádí. Prostor vyhrazený pro aktéry doby kamenné byl mnohem větší a umožňoval pestré pohybové kreace spočívající v nemotorném „neandrtálském“ pobíhání a skákání. Samotný příběh spočíval ve vtipném vysvětlení tradice „mláčení kačera“.⁵ Z vyprávění dědečka vyplynulo, že si tehdejší pravěcí lidé uvědomili, že mláčení a lov mamuta je velice náročná věc, a rozhodli se tedy postupně pro méně „náročné“ zvíře. Obzvláště herecké ztvárnění lovu mamuta⁶ bylo doprovázeno velkými ovacemi za strany publika, které tak povzbuzovalo nebojácné a různými skřeky hýřící herce.

O půl desáté se účastníci dočkali druhé scénky. Tentokrát se parketu chopila skupina starších členů Slováckého kroužku, která se představila s netradičně pojatou pohádkou o Karkulce. Tu divákům přednášel vypravěč, jeden člen „Kroužku“, který seděl na pódiu a do mikrofonu předčítal děj a repliky jednotlivých postav. Samotní aktéři přitom děj předváděli pomocí pantomimy. V roli Karkulky se představil mužský člen souboru, vybraný nejspíše nejen díky hereckým předpokladům, ale i pro jeho blondaté vlasy. Celá pohádka byla pojata velice vtipně a díky různým slovním narážkám a flirtujícím gestům i poněkud sexisticky. Nechyběly ani vulgární výrazy, nutno ovšem podotknout, že byly vždy použity účelně a sloužily jako jeden ze zdrojů humoru.⁷ Stejně jako byl celý příběh naprosto smyšlený a neodpovídal známému příběhu pohádky, byl i jeho konec pojat netradičně. Namísto šťastného konce se po všech možných spletitých situacích, ať už šlo o odolávání milostnému nátlaku myslivce na Karkulku či choutkám nenažraného vlka, obě hlavní postavy dočkaly špatného konce. Jak Karkulka, tak babička byly umláceny členy skupiny Greenpeace, čímž byl příběh aktualizován.

Ve čtvrt na jedenáct začala třetí scénka. Skupina žen svým vystoupením přenesla diváky do časů pionýrů a svazáků. I zde nechybělo dobové oblečení, které spočívalo v modrých košilích, rudých kravatách či šátcích, polodlouhých tmavých sukních a bílých podkolenkách. Celé vystoupení bylo doprovázeno reprodukovanou dobovou hudbou.⁸ Ženy své taneční cvičení představující zesměšnění spartakiády propojily s přednesem veršů. Vše bylo předváděno s jasným parodickým podtextem, kterému napomáhalo i okaté přehrávání aktérek. Působivost scénky potvrzovalo i samotné aktivní publikum, které se do dění nadšeně zapojovalo rytmickým tleskáním při ještě nezapomenutých spartakiádních rytmech.

Všechna tři představení se odehrávala na scéně typu arény. Tento prostor byl vytvořen vždy automaticky: s příchodem aktérů na parket se ostatní účastníci stáhli do stran a ob-

5 Tzv. mláčení kačera představuje zvyk pojící se k Martinským hodům (srv. článek Dity Lánské v tomto čísle).

6 Samotný mamut byl předváděn dvěma aktéry, kteří měli přes sebe přehozené kožené pokrývky.

7 Jako příklad lze uvést oslovování Karkulky, která v tomto příběhu nevystupovala jako hodná holčička, která mří lesem za babičkou, ale naopak jako nadržaná „coura“, „děvka“ atd., která se vydává lesíkem hlavně pro svou vlastní zábavu a uspokojení.

8 Jednalo se o ruské, pochodové a spartakiádní písně, např. Katuša apod.

stoupili tak taneční prostor sálu.⁹ Hlavní cíl vystupujících, pobavit účastníky zábavy, byl splněn ve všech třech případech. Prostor mezi scénkami vždy sloužil k tanci za doprovodu dechové muziky Vracovjáci.

Zástěrkový tanec

Okolo třičtvrtě na jedenáct byl vyhlášen odkup zástěrek, který se odbyval prostřednictvím tzv. zástěrkového tance. Při něm dívky nejdříve vyzvaly chlapce k tanci, a jakmile nějaký pár obtančil celý parket, dostal se ke stolku se zástěrkami. Tam tanečník jednu ze zástěrek vybral, zaplatil a přišpendlil své partnerce na oděv. Ústřední rekvizita večera se tak postupně stávala součástí kostýmu žen. Zástěrky, které byly vlastnoručně vyrobeny členkami Slováckého souboru, byly různého druhu: menší, větší, jednobarevné i vícebarevné či dokonce krajkované. Principem „tance“ byla soutěž o tanečnici s největším počtem zástěrek. Tanec skončil před dvanáctou hodinou, kdy byly některé dívky opentlené zástěrkami ze všech stran. Zástěrky, přibližně velikosti dlaně, měly dívky přišpendleny na sukních, zástěrách i halenkách. Po ukončení soutěže vyhlásily stárky vítězku, tedy tanečnici, která v daném čase stačila vyzvat k tanci největší počet tanečníků. Té se následně dostalo cti v podobě tance se stárkem uprostřed kruhu, který byl tvořen krojovanými i nekrojovanými účastníky a lemoval celý parket hlavního sálu. Poté následoval tradiční „židličkový tanec“.¹⁰ Kromě vítězky soutěže o zástěrky se této cti dostalo i všem přítomným Kateřinám, pro které bylo vyhlášeno sólo.¹¹

Kradení zástěrky

V úvodu večera zmiňované kradení zástěrky bylo stárkami vyhlášeno před půl jednou v noci. Následovalo shlukování jak krojovaných, tak i nekrojovaných mužů pod lustry, mezi kterými byla zástěrka po celou dobu večera zavěšena. Jednalo se o klasickou bílou domácí zástěrku, kterou se muži snažili ukořistit různými cestami. Skládali židle na sebe, stoupali si na ramena nebo se vzájemně vyhazovali ke stropu. Promyšlenost jejich týmové spolupráce potvrdil fakt, že do několika minut byla zástěrka společnými silami ukradena. Hlavní zloděj byl od svých pomocníků odměněn lahví alkoholu. Od dívek naopak přišlo potrestání v podobě odcizení kalhot. Sólo s několika děvčaty, které

9 Čelní strana pro předvádění byla určena místem, kde se seskupil největší počet diváků. Když to ale děj umožňoval, hráli herci rovnoměrně do všech stran.

10 Rituál, známý ze všech zábav Slováckého souboru, spočíval ve vyzvednutí obou členů páru na židličkách nad ramena krojovaných mužů. Žena na své židli klečela a muž naopak stál. Muži byla podána láhev vína, kterou předal partnerce. Po napití žena láhev vrátila k napití muži. Nato se partneři chytli za ruce, přitáhli se k sobě blíž a políbili se. Poté, do rytmu hudby, rozpochybovali muži židle a s nimi i oba členy páru (srv. článek Dity Lánské v tomto čísle).

11 Na kyjovské zábavě byly tentokrát pouze dvě Kateřiny, jedna krojovaná a druhá nekrojovaná.

se jej snažily co nejvíce utancovat, tak zloděj absolvoval pouze ve spodkách a ukradené zástěře. Poté následoval opět „židličkový tanec“, při němž měl onen zloděj čest tančit na židlích s jednou ze stárek.

Krátce před jednou hodinou se ozvalo zabušení na dveře. Následně se za zvuku muziky na parket vyřítili členové chasy a začali tančit známý tanec zvaný verbuňk.¹² Poté promluví pár slov ke kačeně na pekáči, kterou přinesly členky Slováckého souboru. Následovala samotná její ochutnávka a na závěr se tanečníci pustili i do dortu.

Hojačky

„Nejodvazanější“ část programu začala po jedné hodině ranní, kdy byly stárkou vyhlášeny tzv. Hojačky. Tradičně probíhají tak, že se pře chasa s muzikou. Nejprve křikne muzika na chasu: „Hojačky, hojačky, zatancuj mně bez boťačky“, potom chasa na muziku: „Hojačky, hojačky, zahraj mě bez kotlačky“, dále muzika na chasu: „bez gaťaty“. Dnes je tato tradice dochována jen z části. Začíná se setměním v sále, kdy jedna ze stárek vyhláší: „A včil bez bot.“ Všichni tanečníci si sundají obuv. Asi po dvou odehraných skladbách vystupuje stárka opět na pódium a tentokrát prohlašuje: „Chlapi bez košul.“ Následuje výzva pro ženy, které si svlékají halenky a nakonec pánové i kalhoty. Většina párů – ne všichni tanečníci jsou svolní ke svlékání – se tak ocitá v dosti sporém ošacení. Muži pouze v trenýrkách a ženy ve spodničkách. Tradičnost a očekávání tohoto tance dosvědčuje i připravenost tanečníků, jejichž spodní prádlo poutá pozornost svou vtipností, spočívající v různých napsaných vzkazech či ve vyšitých nebo nakreslených obrázcích. Po celou dobu se tančí v rytmu valčíku.

Je zřejmé, že Kateřinská zástěrková zábava je pro Slovácký soubor tou nejuvolněnější zábavou celého roku. Důkazem toho je i samotné ustrojení jeho členů, kteří pro tento večer nosí své pracovní kroje: namísto naškrobených rukávců a sukní mají tanečnice pohodlné volné kroje a místo kozaček na podpatku volí pohodlné černé boty, tzv. domácí bačkory. Důležitou součástí dívčího kroje bývá pro tento večer modrá zástěrka, která symbolizuje téma zábavy.

Jak plyne z výše uvedeného, je tato zábava večerem neustálých proměn kostýmů, ať už se jedná o výše popsané kroje členů souboru, převleky určené pro jednotlivé scénky či kroje „přespolních“ účastníků. Nepřehlédnutelný je na zábavě i motiv svlékání tanečníků, kdy se odhalují, za celý rok jinak neviděné spodní části krojů nebo i spodní oblečení nekrojovaných tanečníků. Také civilní oblečení starších členů souboru, stejně jako příchozí veřejnosti, svědčí o méně oficiálním pojetí večera. Ústředním kostýmovým motivem celé zábavy, který se objevuje v několika variantách, je již mnohokrát zmiňovaná zástěrka. Ta je

12 Význam tohoto tradičního tance Slovácka stoupl v roce 2005, kdy byl verbuňk zapsán na seznam nehmotných památek UNESCO.

důležitou součástí ženského kroje. S příchodem „zástěrkového tance“ se v podobě malých vyšívaných hadříků stává další součástí ženského ošacení a v neposlední řadě je až do doby „kradení zástěrky“ nepřehlédnutelnou zavěšenou rekvizitou nad hlavami všech účastníků slavnosti.

Bibliografie

ZÍBRT, Čeněk. 2006. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad, 2006.